

פרק ג' – תורת ההגה ותצורת השם

תורת ההגה: מושגים –

המושג	הגדרה	סימן זיהוי	דוגמא
הגה	קול צלילי רצוני שיוצא מפינו	כל האותיות וכל סימני הניקוד	במילה חץ יש שלושה הגאים (ח, .., צ)
עיצור	הגה שבזמן הגייתו האוויר נעצר בחלל הפה	כל אות כתובה שנשמעת בדיבור	במילה סבא יש שני עיצורים (ס,ב)
תנועה	הגה שבזמן הגייתו האוויר זורם בחופשיות בחלל הפה	כל סימני הניקוד חוץ משווא ופתח גנובה	במילה מספר יש שתי תנועות (ם,ס)
אם קריאה	אות אהויי המשמשת כתנועה ולא כעיצור	אות אהויי שאינה נשמעת ו/או אינה מנוקדת	במילה סבא ה-א' היא אם קריאה
הברה	יחידת הדיבור הקטנה ביותר במילה. כוללת תנועה אחת בלבד ועד שלושה עיצורים	מספר ההברות במילה זהה למספר התנועות. הברה סגורה – מסתיימת בשווא נח או בעיצור. הברה פתוחה – מסתיימתבאם קריאה או בתנועה.	ס פ פ מש/ט/רה
שווא נח	אפס תנועה	א. שווא שאינו משתנה בצורת היסוד (יחיד) של המילה. ב. שווא ראשון מבין שני שוואים רצופים באמצע מילה. ג. שווא או שני שוואים בסוף מילה.	מגדלים – מגדל תלבשי חשבת
שווא נע	שווא שמקורו בתנועה, במקרים מסויימים נחשב לחצי תנועה (E)	א. שווא בראש מילה. ב. שווא שבצורת היסוד(יחיד) משתנה לתנועה (חוק החיטוף)	כבדה נתנו – נתן

תלבשי	ג. שווא שני מבין שני שוואים רצופים באמצע מילה.		
ב + כלל - < * בכלל - < בכלל	שווא שמופיע אחרי תנועה קטנה, ובצורת היסוד משתנה לתנועה: א. שמרי/שמרו ב. שווא אחרי אות ב,כ,ל (לבריאות) ג. מלכי הארץ אנשי המדינה	שווא שיש לו מאפיינים של שווא נח ושל שווא נע. נוצר כתוצאה מפירוק צרור שוואים נעים.	שווא מרחף
כבוד מדבר כללי הדגש הקל לא חלים על מילים לועזיות ועל שמות פרטיים. דוגמאות: פרידה, פסטיבל.	דגש המופיע באותיות בגי'דכפ"ת: א. בראש מילה. ב. אחרי שווא נח.	דגש המופיע באותיות בגי'דכפ"ת בתחילת הברה.	דגש קל
ספור שורש: ס-פ-ר	דגש שאין קל, ומופיע באות האמצעית מבין 3 אותיות השורש (ע' השורש)	דגש הוא חלק מתבנית הניקוד של המילה.	דגש חזק תבניתי
הזמנו	דגש שאינו קל ואינו תבניתי. יופיע באות הראשונה או באות האחרונה של השורש.	דגש המופיע כ"פיצוי" על אות חסרה.	דגש חזק משלים
ד/ך – מלעיל קר/קע – מלרע * כללי הטעם לא חלים על מילים לועזיות ועל	מילים המוטעמות מלעיל הן בדרי"כ בנות 3 אותיות ו-2 תנועות קטנות.	ההברה המודגשת (המוארכת) במילה. מלרע – הברה אחרונה מודגשת.	טעם (הטעמה)

<p>שמות פרטיים. דוגמא : אופטיקה.</p>	<p>יוצאות דופן : מילים המסתיימות ב-סה או ב-סע – מלרע.</p>	<p>מלעיל- הברה ראשונה מודגשת.</p>	
<p>תפוח מרגיע גבוה</p>	<p>תנועת פתח המופיעה בסוף מילה בעיצורים ה,ח,ע</p>	<p>תנועת פתח המופיעה בעיצור גרוני כשהוא בסוף מילה ואחרי תנועה גדולה.</p>	<p>פתח גנובה</p>
<p>ילדותה – ילדות שלה אותה, בשבילה, עבודה גבוה, תמה, נגה</p>	<p>נקודה באות ה כאשר היא בסוף מילה וללא ניקוד (חוץ מפתח גנובה). <u>מפיק יופיע ב-3</u> <u>מקרים:</u> א. כאשר ה בסוף מילה מציינת "שלה" ב. כאשר ה בסוף מילה מציינת מילת יחס בנקבה. ג. בשורשי ג"ן כת"מ (ג-ב-ה), נ-ג-ה, כ-מ-ה, ת-מ-ה, מ-ה- מ-ה) – רק כאשר ה-ה השורשית <u>בסוף הפועל</u> וללא ניקוד</p>	<p>נקודה באות ה שתפקידה ללמד כי ה-ה היא עיצורית.</p>	<p>מפיק</p>

סיכום התופעות הלשוניות (פונטיות) :

שם התופעה	הסבר	סימן זיהוי	דוגמא
חוק החיטוף	תנועה הרחוקה מההברה המוטעמת נחטפת (הופכת לשווא נע). נחטפת (הופכת לשווא נע).	כל שווא נע שבצורת היסוד משתנה לתנועה, הוא תוצאה של חוק החיטוף.	כבד + ה = *כבדה - <כבדה
פירוק צרור שוואים (עיצורים)	מצב של שני שוואים נעים רצופים בתחילת מילה אינו "תקיין", ולכן חל פירוק: תנועה קצרה בעיתור הראשון, ובעיצור השני – שווא מרחף.	שווא מרחף: א. בניין קל, ציווי, נוכחת ונוכחים ב. שווא מרחף אחרי אות יחס (ב,כ,ל). ג. צורת סמיכות רבים	שמרי/שמרו לבריאות מלכי – הארץ
שיכול עיצורים	כאשר פ' הפועל היא ש,ש,ס בבניין התפעל – הת' "מחליפה את מקומה עם פ' הפועל.	צורת העבר תתחיל ב: השת הסת	התסדר – <הסתדר
הידמות חלקיות בנחציות	כאשר פ' הפועל היא צ בבניין התפעל – הת' המוספית הופכת לט' (לאחר שיכול עיצורים)	צורת העבר תתחיל ב: הצט	*התצלם - *הצתלם <הצטלם
הידמות חלקית בקוליות	כאשר פ' הפועל היא ז בבניין התפעל – הת' המוספית הופכת לד' (לאחר שיכול עיצורים)	צורת העבר תתחיל ב: הזד	*הזתקן - *הזתקן <הזדקן
הידמות חלקית בקוליות בדיבור	כאשר עיצור קולי נמצא ליד עיצור טום (שאינו קולי), אני מחליפים אחד מהם כך שיופיעו שנמי עיצורים קוליים או שני עיצורים אטומים.	כאשר יש מילה שנכתבת בצורה מסויימת, ונאמרת בצורה אחרת.	כותבים : סבתא אומרים : ספתא הב' היא עיצור קולי, והת' היא עיצור אטום, לכן אנו מחליפים בדיבור את הב' ל-פ'.
חיטוף באות גרונית	הופעת חטף במקום שווא נע (ולפעמים נח) בעיצור גרוני	ס – חטף פתח ס – חטף קמץ קטן ס – חטף סגול	בוחרים (במקום שווא נע מופיע בח' חטף פתח)
הנמכת תנועה	ליד אות גרונית תופיע תנועה נמוכה (A או E)	א. בבניין נפעל – נ ב. בניין הפעיל – ה ג. תנועת פתח לפני גרונית	נהדר – <נהדר החשיב – <החשיב סולחת, בוטחת בצע

	תשלום דגש	עיצור גרוני אינו מקבל דגש לעולם, במקום הדגש יבוא תשלום דגש, "פיצוי: שמתבטא בשינוי בתנועה שלפני הדגש: חיריק הופך לצירה. פתח הופך לקמץ. קובוץ הופך לחולם חסר.	בניין נפעל – צייק (צירה קמץ) במקום חד"ק. בניינים כבדים – שינוי התנועה שלפני ע' הפועל: א,ר – תמיד יבוא תשלום דגש. ה,ע – רק בבניין פועל. ח – אף פעם לא יבוא תשלום דגש.	יאמר מתאר מערב מפחד
--	------------------	---	---	------------------------------

*** שווא נח ושווא נע:**

לרוב ניתן לזהות את סוג השווא על פי מקומו במילה:

- **בתחילת מילה:** השווא תמיד נע. (בתחילת יום מתחילים לנוע) – בדיחה.
- **באמצע מילה:** שני שוואים **רצופים** יופיעו בסדר קבוע: נח, נע (רוצים לנוח אבל ממשיכים לנוע) – מחשבים.
- **בסוף מילה:** שווא נח או שני שוואים רצופים נחים (בסוף יום נחים). – חשבת. בשאר המקרים נסתייע הצורת היסוד (היחיד) כדי לזהות את סוג השווא. אם בצורת היסוד **הצליל משתנה** (השווא היה במקור תנועה) – השווא הוא נע. **דוגמא:** נתנו משתנה לנתן. אם בצורת היסוד **הצליל לא משתנה** (נשאר שווא) – השווא הוא נח. **דוגמא:** מסבירים – מסביר (אין שינוי).

*** דגשים:**

הדגש מופיע אות בג"דכפ"ת?

- 1) כן! הדגש מופיע באות הראשונה של המילה **אן** אחרי שווא נח? כן! הדגש קל. לא! הדגש חזק.
- 2) לא! הדגש מופיע באמצע השורש (סנדוויץ')- דגש חזק תבניתית או דגש חזק משלים.

כדי לזהות **טעם** יש לקרוא את המילה כאילו אנחנו קוראים למישהו. יש לזכור שמילים שמסתיימות ב-סה או סע הן מלרע. לגבי עיצורים גרוניים, ניתן לראות את השפעת העיצור הגרוני על תנועה ע"י השוואה למילה קרובה שהשורש שלה הוא מגזרת השלמים כמו: כ-ת,ב, ש-ל-מ. למשל: בוחרים כמו כותבים – יש שינוי, סרב כמו שלם – יש שינוי. סולחת כמו כותבת - יש שינוי.

תצורת השם:

שמות עצם בעברית נוצרים באחת מחמש דרכי תצורה:

- 1) **שאיילה מלועזית** – דוגמא: מגנו, בנה, רדיו, פנטזיה, אקדמיה...
- 2) הלחם בסיסים (חיבור מילים) – רכבל = רכבת+כבל, חיזר = חיזר, מדרחוב = מדרכה+רחוב, מדחן = מד+חניה, בנקט = בנק+קט, מגדלור = מגדל+אור, שוניל = שוקו+וניל.
- 3) **בסיס + צורן סופי** (מילה + סיומת בעלת משמעות- אות אחת עד שלוש אותיות)

צורנים שכדאי להכיר:

- א. הקטנה – מפית, שקית, פחית.
- ב. כלי תחבורה – מונית, משאית, חללית.
- ג. מכשירים – דבורית, מחסנית.
- ד. שפות – עברית, ערבית.
- ה. תכונות/מקצועות לנקבה – עקשנית, ספרנית.

- א. הקטנה – גגון, ספרון, דבון
- ב. כתב עת – ירחון, מקומון, עתון.
- ג. אוס, לקט – חידון, שאלון.
- ד. מכשירים – סביבון, שעון.
- ה. סדר – ראשון, אחרון, תחתון.

סאי בעל מקצוע – מוזיקאי, הנדסאי, עתונאי.

סן בעל מקצוע – מדען, רפתן, כרטיסן.

סי תכונה/שם תואר – ביתי, יומי.

- א. מכשירים – מטריה, שמשיה.
- ב. לבוש – שכמיה, מצחיה.
- ג. מקמות – מאפיה, עיריה.

סות הפשטה – מהות, כמות, איכות

4) **שורש + משקל** – משקל זה כמו בניין בפעלים, יותקים את אותיות השורש למשקל. כדי למצוא משקל של שם מסויים, נמצא את אותיות השורש ובמקומן נציג את האותיות **ק-ט-ל**. לדוגמא: **מסמו**. שורש: ס-מ-ר. המ' היא מוספית – מקטל (כלים ומכשירים).

המשקלים מתחלקים ל-2 קבוצות עיקריות:

א. משקלים הקשורים למערכת הפועל – משקלי שמות הפעולה ומשקלי צורות הבינוני (נגזרים מן הבניינים):

הבניין	גזרה	שם פעולה	בינוני		
פעל (קל)	שלמים גרוניים נפ"א נפי"ו נעי"ו נל"א נלי"ה	קטילה	קוטל/קטול		
		גזירה	גוזר/גזור		
		אגירה	אוגר		
		אמירה	אומר/אמור		
		יניקה	יונק		
		ריצה	רץ		
		קריאה	קורא/קרוי		
		פניה	פונה/פנוי		
		משקלים נוספים:			
		קטלה (שרפה)			
קטלה (דאגה)					
ועוד					
נפעל	שלמים גרוניים נפי"ו נעי"ו נל"א נלי"ה	הקטלות/נקטלות	נקטל		
		השרדות/נפקדות	נפקד		
		העדרות/נחמדות	נחמד		
		הועדות/נועדות	נועד		
		נכונות	נכון		
		המצאות	נמצא		
		הבנות, הענות	נלאה		
הפעיל	שלמים גרוניים נפי"ו נעי"ו נל"א נלי"ה	הקטלה/הקטל	מקטיל		
		הרכבה/הסבר	מדריך		
		האזנה	מאזין		
		הודעה	מודיע		
		הבנה	מזין		
		המראה	מפליא		
		הפניה	מרצה		
הפעל	שלמים גרוניים נפי"ו נעי"ו	מקטלות	מקטל		
		מפרעות, מרכבות	מפרע		
		מעדפות	מעמד		
		מודעות	מודע		
		מוכנות	מוכן		

ממצא משהה		נל"א נל"ה	
מקטל מחבל משרת מארגן מיסד משיט מרפא מפנה	קטול/קטלה פזור/בקשה תאור/פרשה ארגון/פרנסה ידוע/יבשה ציות מלוי פנוי	שלמים גרוניים מרובעים נפי"ו נעי"ו נל"א נל"ה	פעל
מקטל מחיב מערב מצמצם מימן מתיג מרמה	מקטלות מחיבות מערבות מצמצמות מימנות מחיבות משנות	שלמים גרוניים מרובעים נפי"ו נעי"ו נל"ה	פעל
מתקטל מתעמל מתגרד מתבכין מתודע מתרומם מתפנה	התקטלות התעמלות, הזדמנות התקהלות, התגרדות התארגנות התודעות התרוממות השתנות	שלמים גרוניים מרובעים נפי"ו נעי"ו נל"ה	התפעל

כדי לוודא שמילה מסויימת היא שם פעולה/צורת בינוני, צריך להוציא מהמילה את הפועל ולבדוק את בניינו.

דוגמאות: הוראה – מי שנתן לי הוראה _____ לי (הורה).

הפועל הורה הוא מבניין הפעיל, כלומר שם העצם **הוראה** הוא שם פעולה בבניין הפעיל (הקטלה).

שומר – מי שהוא שומר _____ עלינו אתמול (שמר).

הפועל שמר הוא מבניין קל, כלומר שם העצם **שומר** הוא צורת בינוני בבניין קל (קוטל).

ב. משקלים שאינם גזורים מהפועל- משקלים בעלי משמעות עצמאית: נחליף את אותיות השורש

בק-ט-ל, ונססה לזהות את המשמעות לפי ההגיון. לדוגמא:

המשקל	משמעות	דוגמאות
קטל	1) מקצוע 2) מכשיר	ספר, נהג, חזאי נגן(MP4), ניד
קטלון	מצבי רוח	צמאון, בטחון, שגעון

קטלת	מחלות	אדמת, שפעת
מקטלה	1)מקומות 2)שפ עצם מופשט	מסעדה, משתלה מריבה, משימה, מגננה
קטיל	תכונות חזקות	אביר, אדיר
מקטל	מכשיר/כלי	מברג, מגחץ

5) שורש תנייני – שורש שנבנה על ידי דהוספת אחת מאותיות אמ"ת לפני שורש של 3 אותיות או על ידי הוספת נ' סופית אחרי 3 אותיות השורש הראשוני.